

УДК 343.163

ЩЕРБАКОВА А.К.

КРИМІНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАПОБІЖНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ

У статті розглянуто основні напрями кримінологічного забезпечення запобіжної діяльності прокуратури як підсистеми боротьби зі злочинністю, що нині перебуває в стадії становлення. Акцентовано увагу на важливості розвитку й удосконалення кримінологічного забезпечення, більш детального наукового дослідження в цьому напрямі.

Ключові слова: протидія злочинності, запобігання злочинам, кримінологічне забезпечення, моніторинг, кадрове забезпечення, експертиза законопроектів.

В статье рассмотрены основные направления совершенствования криминологического обеспечения превентивной деятельности прокуратуры как подсистемы борьбы с преступностью, которая в настоящее время пребывает в стадии становления. Акцентируется внимание на важности развития и совершенствования криминологического обеспечения, более детального научного исследования в этом направлении.

Ключевые слова: противодействие преступности, предотвращение, криминологическое обеспечение, мониторинг, кадровое обеспечение, экспертиза законопроектов.

It is regarding the main directions of improvement of criminological ensure the prosecutor's office as a subsystem in the fight against crime, which currently is in its infancy. It emphasizes the importance of development and improvement of its criminological support and more detailed research in this area.

Key words: crime prevention, criminological support, monitoring, personnel support, bills expertise.

У загальній системі державного впливу на злочинність найважливішим напрямом протидії останній, згідно з Конституцією України, має бути визнано захист людини від посягань на її життя, здоров'я та інші природні права. Це положення логічно впливає із соціально-правової природи злочинності. Тому головними складниками сучасної теоретичної моделі соціального контролю за злочинністю [1, с. 25] є державний контроль над злочинністю, який здійснюється органами прокуратури на основі законодавства, а також застосування спеціально-кримінологічного запобігання, громадський і недержавний контроль (національні традиції, релігія, контроль неформальних соціальних груп, мораль, засоби масової інформації, мистецтво тощо).

З огляду на це, сучасна політика України у сфері протидії злочинності особливу увагу приділяє специфічним різновидам соціального управління процесом запобігання злочинності, створенню атмосфери солідарності в неприйнятті цього негативного соціального явища. У зв'язку із цим саме кримінологічне забезпечення істотно сприяє підвищенню ефективності запобіжної діяльності прокуратури, а більш детальне наукове дослідження цього питання є вагомим аргументом актуальності його розгляду в даній публікації. Вищезазначені проблеми завжди викликали науковий інтерес вітчизняних та закордонних учених, кримінологів і представників інших суміжних галузей права. Серед них варто зазначити таких науковців, як: О.М. Бандурка, В.М. Бесчастний, Є.М. Блажівський, В.М. Горшеньов, Л.М. Давиденко, О.М. Джужа, А.І. Долгова, О.С. Ішук, О.М. Литвак, О.М. Литвинов, В.В. Лунєєв, П.Л. Фріс, О.О. Юхно.

Окреслення ключових проблем запобіжної діяльності прокуратури як підсистеми протидії злочинності дозволяє зробити висновок про те, що досліджувана система в Україні нині

перебуває на стадії становлення. Її кримінологічне забезпечення характеризується такими провідними напрямками вдосконалення, як:

- 1) кримінологічний моніторинг;
- 2) удосконалення всього механізму запобіжної діяльності прокуратури через моделювання правового розвитку, експертизу законопроектів, правові експерименти, що відповідають вимогам часу і сучасним завданням реформування органів кримінальної юстиції в дусі кращих стандартів світової теорії та практики;
- 3) правозастосування і нагляд за додержанням законності;
- 4) політика у сфері кадрового забезпечення прокуратури;
- 5) правове виховання і правова освіта;
- 6) інформаційне забезпечення.

Так, В.А. Плешаков, виходячи з методологічної настанови концепції кримінологічної безпеки, зазначає, що кримінологічний моніторинг – це процес систематичного спостереження, аналізу й оцінки стану та тенденцій злочинності, її чинників та особливостей особистості злочинця, які впливають на його злочинну поведінку, діяльності щодо запобігання злочинам, рівня захищеності об'єктів можливого злочинного посягання, ступеня готовності всього населення протидіяти злочинності [2, с. 11].

Дещо ширше бачення проблемного поняття зазначають О.М. Бандурка й О.М. Литвинов, пропонуючи розуміти його як визначену практичною необхідністю наукову, засновану на пізнанні закономірностей розвитку певного явища і процесу, постійно функціонуючу систему спостереження, вимірювання й оцінки їхніх станів у різні періоди. Отже, зміст кримінологічного моніторингу становлять процеси отримання, оброблення й аналізу необхідної для формулювання кінцевих висновків інформації [3, с. 146–147].

Водночас кримінологічний моніторинг не варто ототожнювати з повномасштабним кримінологічним дослідженням. У цьому контексті слушною є думка О.М. Литвинова, який зазначає, що кримінологічний моніторинг не вирізняється особливою глибиною досліджень, його завдання – забезпечення своєчасного реагування на системні зміни [4, с. 63]. Автор вважає, що з розумінням моніторингової діяльності як дослідження суто прикладного, обслуговуючого, а не фундаментального значення, варто погодитися.

Є.М. Блажівський виділяє вузьке та широке поняття кримінологічного моніторингу [5, с. 27–29]. Також, на думку зазначеного науковця, моніторинг детермінантів злочинності передбачає спостереження як за наявними, так і за потенційними криміногенними чинниками. Є.М. Блажівський виділяє:

- економіко-кримінологічний моніторинг. Проблеми цього виду моніторингу у вітчизняній науці розглядалися здебільшого в працях В.М. Поповича [6, с. 154–182];
- політико-кримінологічний моніторинг є перспективним видом моніторингу, який останнім часом належно висвітлено у вітчизняній кримінології завдяки розробленню проблематики політичної злочинності та засобів протидії їй [7];
- психолого-кримінологічний моніторинг – різновид моніторингового дослідження, який застосовується здебільшого на індивідуальному та груповому рівнях кримінологічної профілактики;
- моніторинг ступеня криміналізації суспільства загалом, а також окремих соціальних груп, який охоплює, по-перше, моніторинг змін у рівні та структурі судимості, що здійснюється на підставі статистичних даних щодо кількості осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, співвідношення окремих їх категорій за різними критеріями (соціально-демографічні, кримінально-правові, кримінологічні).

Що стосується вдосконалення механізму законотворчої практики в Україні, то варто зауважити, що проекти законів готуються здебільшого виконавчою владою, точніше, Кабінетом Міністрів України, де формуються сама ідея підготовки законопроекту і його текст. Підготовка законопроектів комітетами або іншими суб'єктами законодавчої ініціативи трапляється в нас також доволі часто.

Практично поза увагою відповідних владних суб'єктів залишається питання кримінологічної ефективності нормативно-правового акта. Тому актуальним і перспективним напрямом запобіжної діяльності прокуратури здається запровадження до національної кримінологічної практики інституту кримінологічної експертизи нормативно-правових актів та їх проектів [8].

За своєю процедурною природою кримінологічна експертиза нормативно-правових актів та їх проектів є кримінологічним дослідженням, урахуовуючи змістовні аспекти якого, А.П. Закалюк уважав за доцільне вирізнити в її методиці шість основних операцій:

- 1) операція відбору та підготовки експертів до проведення експертизи;
- 2) операція щодо навчання експертів навичкам експертного оцінювання;
- 3) операція з моделювання й оцінювання кримінологічної інформації;
- 4) операція з оцінювання впливу об'єкта експертизи на кримінологічні чинники;
- 5) операції з агрегування індивідуальних експертних оцінок у групову оцінку впливу правової норми й об'єкта експертизи загалом на кримінологічні чинники;
- 6) операція з підготовки експертного висновку [9, с. 203].

Відповідно до Закону України «Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [10], на Комітет Верховної Ради України з питань євроінтеграції покладається обов'язок перевіряти всі зареєстровані законопроекти на відповідність та несуперечність їхніх положень нормам законодавства Європейського Союзу до підписання угоди про асоціацію. Запровадження такої процедури надзвичайно важливе, адже це дало б змогу ухвалювати закони й інші акти, які будуть професійно проаналізованими на предмет відповідності Конституції, внутрішньому законодавству і міжнародним договорам щодо дотримання в них прав та свобод людини і громадянин, а також підвищити рівень відповідності нашого законодавства законодавству Європейського Союзу та всієї міжнародної спільноти.

Як свідчить аналіз сучасної практики запобіжної діяльності прокуратури, забезпечення якісного виконання покладених на неї завдань та функцій неможливе без належної організації діяльності її базового складника – персоналу відповідних органів [11].

Під час розроблення професіограм прокурорів різного рівня В.Л. Васильєв звернув увагу на те, що мислення зазначених осіб спрямоване на виявлення причин конкретного явища, тому має причинно-наслідковий характер. Такі якості мислення зумовлюють наявність у прокурора здібностей різнопланового характеру [12, с. 248–264].

Підкреслюємо, що ступінь психологічного навантаження прокурорів під час виконання ними своїх функціональних обов'язків треба віднести до найбільш складної інтелектуально-практичної роботи, що характеризується багатовекторністю спрямування.

Вивчення й аналіз одержаної інформації повинні сприяти створенню реальної картини кримінологічної практики і посткримінальної превенції держави. Зібрані матеріали систематизуються. Після їх аналізу вони можуть використовуватись як основа для наступних етапів формування стратегії і тактики.

Згідно із Законом України «Про інформацію», суб'єктами інформаційних відносин є громадяни України, юридичні особи і держава, а також такими можуть бути визнані інші держави, їх громадяни та юридичні особи, міжнародні організації й особи без громадянства [13].

У нашій державі питаннями збору інформації, яка стосується суспільних відносин, пов'язаних із протидією злочинності, її вивченням і систематизацією на державному рівні займаються відповідні підрозділи Генеральної Прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС) України, інших правоохоронних відомств, Міністерство юстиції України та Державний комітет статистики України, але для того, щоб інформація була повнішою й об'єктивнішою, необхідно залучати до співпраці чи використовувати можливості недержавних організацій.

Загально визнано, що основою демократичного громадянського суспільства є недержавні організації. Важливе місце серед них посідають дослідницькі інституції (центри соціологічних опитувань, центри захисту прав людини, різні спілки, фонди тощо).

Дослідницькі центри покликані якомога раніше виявити проблеми, наявні в різних сферах суспільного життя. Така ідентифікація проблем може розглядатися і як контроль суспільства за урядом, і як співробітництво суспільства з урядом.

Збирання інформації, її вивчення та систематизація можуть здійснюватись інститутами громадянського суспільства як із власної ініціативи, виходячи зі своїх статутних цілей і завдань, так і на замовлення інших суб'єктів соціального управління. Так, у Сполучених Штатах Америки існує декілька інститутів опитування, які співпрацюють із системою державної влади. Серед них можна назвати Американську асоціацію дослідників громадської думки та інститут Геллана. У нашій державі також існують такі недержавні дослідницькі інституції, активний процес формування та розвитку яких почався в 1991 р. Для прикладу можна назвати Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова, Центр соціологічних і політичних досліджень та технології «Соціополіс», Фонд «Інтелектуальна перспектива» й інші.

Одержання інформації, що стосується процесу запобіжної діяльності прокуратури, також може здійснюватись шляхом систематизації і вивчення історичних матеріалів, наукової літератури, нормативних актів, передової правоохоронної практики.

У підсумку варто зазначити, що механізм розроблення та нормативного закріплення стратегії і тактики запобіжної діяльності прокуратури передбачає кримінологічне забезпечення як необхідний складник всієї роботи. Забезпечення необхідне на всіх етапах: від формулювання проблеми до оцінки результатів запобіжної діяльності. Виходячи із цього, можна вважати, що процес формування засад запобіжної діяльності прокуратури має починатися із системи заходів, спрямованих на одержання інформації щодо різних сфер суспільного життя, які стосуються названої системи.

Список використаних джерел:

1. Литвак О.М. Держава і злочинність : монографія. Київ : Атіка, 2004. 304 с.
2. Плешаков В.А. Понятие и содержание криминологической безопасности. *Преступность и общество* : сборник научных трудов / редкол.: А.Л. Ситковский (отв. ред.) и др. Москва : ВНИИ МВД России, 2004. С. 11–18.
3. Бандурка О.М., Лтвинов О.М. Протидія злочинності та профілактика злочинів : монографія. Харків : Вид-во ХНУВС, 2011. 308 с.
4. Литвинов А.Н. Предупреждение преступлений и правонарушений. *Профилактическая работа с населением* : научно-практическое пособие. Москва : Юрнота, 2004. 160 с.
5. Блажівський Є.М. Аналітична робота в системі моніторингу протидії злочинності. *Науковий вісник Національної академії Служби безпеки України*. 2013. Вип. 47. С. 157–165.
6. Попович В.М. Проблеми розслідування економічних злочинів : навчальний посібник. Київ : Юрінком-Інтер, 2016. 350 с.
7. Орлов Ю.В. Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності : монографія. Харків : Діса-полнос, 2016. 656 с.
8. Орлов Ю.В. Кримінологічна експертиза нормативно-правових актів і їх проєктів: науково-методичне забезпечення : монографія. Сімферополь : КРП, 2010. 266 с.
9. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 3 : Практична кримінологія. 317 с.
10. Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 21 листопада 2002 р. № 228-IV. *Офіційний вісник України*. 2002. № 50. Ст. 2233.
11. Сухонос В.В. Кадри органів прокуратури: питання теорії і практики : монографія. Суми : Університетська книга, 2012. 159 с.
12. Васильев В.Л. Юридическая психология. Санкт-Петербург : Питер, 1998. 556 с.
13. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650.